

ZENGÛLE'DEN ZİRGÛLELİ HİCAZ'A

Ayşe Başak HARMANCI¹

ÖZET

Türk Mûsikîsi makam sisteminde bazı makamlarda zaman içerisinde değişimler yaşanmıştır. Kimi makamların dizi ve seyirleri aynı kalıp isimlerinde değişiklik olmuş (düğâh-uşşak), kimi makamlar başka makamların bünyesinde eriyerek kadim makam olarak kalmış (çargâh-sabâ), kimi makamlar ise isimleri aynı kalsa da dizi ve seyirleri tamamen farklı olarak nazari sistemlerde açıklanmıştır (çargâh, zirgüleli hicaz). Arel-Ezgi Uzdilek nazari sisteminde şed makam olarak tasnif edilen makamlardan (hicazkâr, evcârâ, şedaraban) pek çoğunun temelini oluşturan zirgüleli hicaz dizisi yüzyıllar içinde değişik dizi ve seyirlerle tarif edilmiştir. Zengûle olarak adlandırılan XII-XVI. Yüzyıllar arası kullanılan makam yapısı zamanla çargâh makamının bünyesinde erimiş, XVI. Yüzyıldan itibaren Zengûle-Zirgüleli Hicaz adlarıyla Hicaz makamının zirgüle perdesi kullanılan hali olarak karşımıza çıkmıştır. XX. Yüzyıla kadar devam eden bu yapı Arel-Ezgi-Uzdilek sisteminde yine aynı isimle hicaz beşlisi+hicaz dörtlüsü olarak kullanılmıştır. Amacımız zengûle-zirgüleli hicaz makamının tarihi seyri içerisindeki değişimleri, başka makamlarla etkileşimlerini ve günümüzdeki durumunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Zengûle, zirgüle, hicaz, zirgüleli hicaz.

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikisi Anabilim Dalı, basakilhan75@hotmail.com

FROM ZENGÛLE TO HICAZ WITH ZİRGÛLE

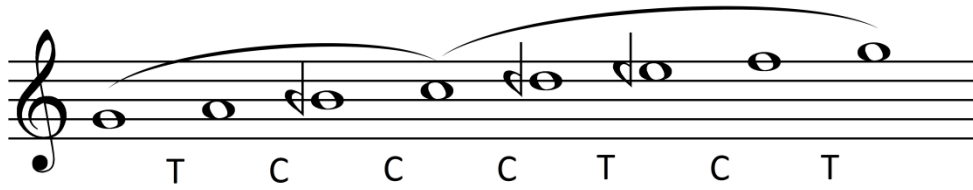
ABSTRACT

Some maqams in the system of Turkish Music have changed in time. Some of the makam's scalas and their movements have been changed in the same mold names (dügâh-uşşak), some maqam's have fused in other makams while the name of the maqams remained the same, although some of the maqam's have the same names, the scala's and their movements are completely different in the theoretical systems. In the Arel-Ezgi Uzdilek system, the zirgüleli hicaz scalas, which is the basis of many of the maqams that are classified as the transposed maqams, has been described with different scalas and movements over centuries. The maqam structure used between the 12th and 16th centuries, called Zengûle, gradually fused in the çargâh, since the 16th century, zengûle-zirgüleli Hicaz was used as a scala of Hicaz makam's fortitude. Since the 16th Century, emerges as zirgüleli hicaz, with zirgüle pitch in it. This structure which continued until the 20th century was used as hicaz pentachord + hicaz tetrachord in the Arel-Ezgi-Uzdilek system. Our aim is to reveal the changes in the historical course of the zengûle-zirgüleli hicaz maqam, the interactions with other maqams and the present situation.

Keywords: Zengûle, zirgüle, hicaz, zirgüleli hicaz.

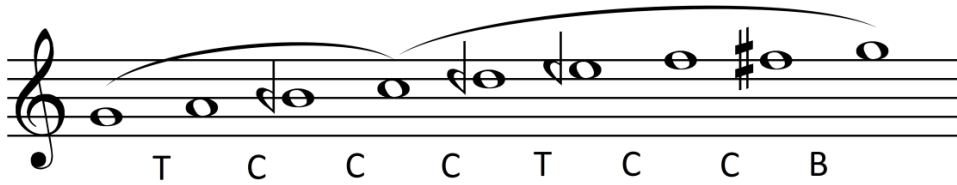
Tarihsel Süreç:

Zengûle perdesi ve makamına ilk olarak Safiyüddin Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr* ve *Şerefiyye* adlı eserlerinde rastlıyoruz. Bu eserlerde zengûle perdesi için ζ harfi kullanılmaktadır.² Makam yerine devir ve şudûd tabirlerinin kullanıldığı eserlerde Zengûle şudûd, 12 meşhur devir içinde yer almaktadır. *Kitâbü'l-Edvâr*'da 42. devir olarak yer alan diziyse, Urmevî gizli tenâfür işaretiyle beraber dizi yanına “Zengûle” kaydını koymuştur. Aşağıdaki dizide görüleceği üzere makam dizisi rast dörtlüsü ile hicaz (bazı kaynaklarda ırak) beşlisinin birleşmesi ile oluşmuştur.³

Kitâbü'l-Edvâr 'da Zengûle Makamı Dizisi

Buna benzeyen bir başka dizi 45. devir olarak eserinde yer almış, *Şerefiyye*'de bu dizi yine Zengûle olarak isimlendirilmiştir. Bu dizininde kararı üzerinde rast dörtlüsü yer alırken güçlüsü üzerinde evç perdesinin de seyir içinde kullanıldığı görülmektedir.⁴

Şerefiyye'de Zengûle Makamı Dizisi

² Mehmet Nuri Uygun, Safiyüddîn Abdulmu'min Urmevî ve Kitâbü'l-Edvârı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1996, s.59.

³ Edvârlarda kullanılan C Bakiyye aralığı günümüz nazariyecilerinin eserleri yorumlarken çeşnileri farklı şekilde isimlendirme ve yorumlamasına sebep olmaktadır. Burada referans alınması gereken edvâr yazarının çeşniye verdiği isim olmalıdır.

⁴ Uygun, s.191-192.

XV. yüzyıl nazariyatçılarından Hızır b. Abdullah'ın *Kitâbü'l-Edvâr*'ında bir dizi ve makam tarifi verilmezken, makamın kullandığı sesler şöyle belirtilmiştir: “*Yekgâh, hüseyinî nerm, dügâh, hisar nerm, segâh, gerdâniye nerm, segâh zengûle evi serâgaz, segâh evi, yekgâh hemân, çargâh evi, dügâh, yekgâh ısfahan evi, dügâh uzzal evi*”⁵

Hızır b. Abdullah'ın *Kitâbü'l-Edvâr*'ında Zengûle Makam Dizisi

Makamın dizi ve seyri verilmemekle birlikte karar perdesi üzerindeki rast açıkça görülmektedir. Ayrıca do diyez perdesinin Safiyuddin'in Zengûle dizisindeki re bemol ile anarmonik olduğu düşünülecek olursa, dizilerin benzerliği dikkat çekmektedir.

Kırşehirli Nizâmeddin'in *Risâle-i Mûsiki* adlı eserinde de aynı perdeler zikredilmekle beraber, Çargâh perdesinin üstündeki hisar, gerdâniye ve nühüft (tiz dügâh) perdeleri de dizinin seslerine ilave edilmiştir.⁶

Amasyalı Şükrullah⁷ ve Lâdikli Mehmed Çelebi⁸ edvârlarında Zengûleyi 12 makam içerisinde ve Safiyüddin ile aynı diziyi kullanarak zikretmektedirler.

Fethullah Şirvânî ise Zengûleyi Rast makamını açıklarken şu şekilde tarif etmektedir: “*Asıl Rast, Rast dörtlüsü ve Rast beşlisi. Bundan dolayı Zengûle, Rast ve Hicazî'den yani Rast dörtlüsü ve Hicaz beşlisinden mürekkebirdir denilmektedir*”.⁹

⁵ Binnaz Başar Çelik, Hızır bin Abdullah'ın *Kitâbü'l-Edvâr*'ında Makamlar, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s.31-32.

⁶ Ubeydullah Sezikli, “Kırşehirli Nizâmeddin İbn Yûsuf'un *Risâle-i Mûsikî* Adlı Eseri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000, s.53; Ramazan Kamiloğlu, “Şehri Kırşehri el-Mevlevi Yusuf bin Nizameddin bin Yusuf Rumi'nin *Risale-i Musikisi*'nin Transkribe ve Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 1998, s.33.

⁷ Ramazan Kamiloğlu, Ahmed Oğlu Şükrullah Ve “*Edvâr-ı Mûsikî*” Adlı Eseri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.115.

⁸ Hakkı TEKİN, “Ladikli Mehmed Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyyesi”, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Niğde 1999, s.148.

⁹ Bayram AKDOĞAN, “Fethullah Şirvânî ve “*Mecelletıf-n-fi'l-Mûsika*” Adlı Eserinin XV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri”, “Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1996, s.224-225.

Kadıızâde Tirevi *Risâle-i Mûsiki* adlı eserinde Çargâh makamının seyrini verirken Zengûle'den bahseder. “Çargâh oldur ki cüz’i zengûle ola, nevi ahir kendu hanesinden hod imiş idik ki segâh hanesi üstünde olur, kendu hanesinden âgâze edib, aşaga gidip segâh ve dügâh ve rast hanelerin seyr edip, yine kendi hanesine çıkar, kendi hanesinden yukarı zengule için pençgâh hanesi Çargâh hanesine karib olmuştu, ol perdeye uğrayıp ondan yukarı hüseyni hanelerin seyr edip, gelip yine kendi hanesinde karar eder, Çargâhın agazı ve karargâhı yine kendi hanesidir...”¹⁰ Arel-Ezgi-Uzdilek sisteminde kullanılan Çargâh cinsi veya Çargâh dizisi dışında, Rast’lı ve Sabâ’lı Çargâh ilk olarak Tirevî’nin eserinde ortaya konmaktadır. Zengûle bu tanımda Çargâh makamının bir parçası -Çargâh perdesinin altında bulunan Rast perdesi üzerindeki Rast çeşnisi- olarak gösterilmiştir. Kadîm Çargâh ve ondan doğan Sabâ makamında sıklıkla kullanılan Rast perdesi üzerine Rast çeşnisi ile düşüşler ve Rast-Çargâh aralığının ısrarla vurgulanmasının sebebi de böylece ortaya koyulmuş olmaktadır.

Abdülkadir Merâgî’nin *Câmiü’l-Elhân* adlı edvârında da Zengule makamı Safiyüddin de olduğu gibi 12 makam arasında yer almaktadır. Fakat terim olarak devir yerine makam tabirinin kullanılması dikkat çekicidir. Perde olarak yine ج harfi kullanılırken, bir oktav üstündeki şehnaz perdesi de ع harfiyle ayrıca zikredilmiştir. Makam dizisi ve çeşnileri açısından da Safiyüddin ile aynı görüşlere sahiptir.¹¹

XVI. yüzyıl nazariyatçılarından Seydî’nin *el-Matla* eserinde Zengûle makam tarifindeki değişiklik göze çarpmaktadır. Kendinden önceki edvârlarda Rast dörtlüsü ve Hicaz beşlisi dizisi ile gösterilen makam, Seydî’nin eserinde Dügâh perdesinde hicaz dizisi ile seyreden bir makam olarak tanımlanmış, Zengûle perdesinin kullanımı ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Mezkur edvarlarda rast perdesi ile seyre başlayan makam dizisi Seydi ile birlikte dügâh perdesi ile seyre başlayan bambaşka bir makam hüviyetine bürünmüştür.

18. yüzyılda yazılmış olan müellifi bilinmeyen *Risâle-i Mûsiki*¹², Hızır Ağa’nın *Mûsiki Risâlesi*’nde¹³ makamın ismi Zirgûle olarak geçerken, perde olarak Rast ile Dügâh arasındaki nîm perde olarak ifâde edilmiştir. Bu iki eserde ve bu eserleri mütâkiben te’lif edilen Abdülbâki Nâsır Dede’nin *Tedkik ü Tahkik* ve Kantemiroğlu’nun edvârlarında makam Zirgûle perdesinin

¹⁰ M. Nuri UYGUN, Kadıızade Tirevi ve Mûsiki Risâlesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, 41.

¹¹ Ubeydullah Sezikli, Abdülkâdir Merâgî ve Câmiu’l-Elhân’ı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.68,70.

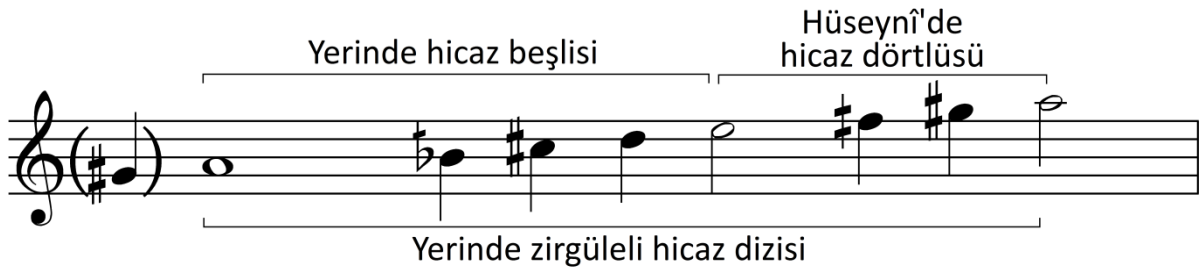
¹² Nilgün Doğrusöz, AGK 131 Numarada Kayıtlı Risâle-i Mûsikîdeki Makaleler, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, 1997, s.59.

¹³ Abdülkadir Tekin, Hızır Ağa’nın “Mûsikî Risâlesi” İsimli Yazma Eserinin Transkripsiyonu ve Dönemin Edvârları ile Mukayesesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003, s.132.

vurgulandığı Hicaz makamı olarak ele alınmıştır. Abdülkadir Nâsır Dede yukarıda zikredilen müelliflerden farklı olarak Zengûle’yi 12 makam içinde değil (ki edvârında bu rakam 14’tür) terkipler arasında zikretmektedir.¹⁴

Safiyüddin ve XVI. Yüzyıla kadar onun nazarî sistemini izleyen müzik nazariyecilerinin Zengûle makamı tarifleri Rast perdesi üzerinde Rast ve Çargâh perdesi üzerinde hicaz çeşnilerini içerirken, XVI. Yüzyıldan itibaren makam Zirgüle perdesinin vurgulandığı bir Hicaz makamı hüviyetine bürünmüştür. Zengûle adının kullanımında da yavaş yavaş Zirgüle’ye doğru bir kayış görülmeye başlanmıştır.

XX. Yüzyıla geldiğimizde ise Arel-Ezgi-Uzdilek Sistemi ile birlikte karşımıza bambaşka bir Zengûle (Zirgüle) makamı çıkmaktadır. Makamın adı Zengûle’den Zirgüleli Hicaz’a dönüşmüş, dizisi ise Dügâh perdesi üzerindeki Hicaz beşlisine, Hüseyinî perdesinde Hicaz dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.¹⁵ Suphi Ezgi’de *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi* adlı nazarî eserinde aynı diziyi kullanmaktadır.¹⁶

XX. Yüzyılın bir diğer nazarî sistem kurucularından Abdülkadir Töre ise öğrencisi Ekrem Karadeniz’in yayınladığı eserinde makamı Zengûle, Hümâyun Zengûle ve Hicaz Zengûle olarak üç bölümde ele almış; Zengûleyi “*Gerdâniye ve Muhayyer perdelerinden terennüme başlar ve Dügâh perdesinde karar verir*” şeklinde tanımlamıştır.¹⁷ Dizi olarak nişaburek makamının dizisini kullandığını ifâde etmiştir ki bu tanım buraya kadar bahsi geçen Rast+Hicaz veya Zirgüle perdesi vurgulanan Hicaz makamı dizilerinden hiçbirine uymamaktadır.

¹⁴ Fatma Adile Başer, *Türk Musikisinde Abdülbâki Nâsır Dede (1765–1821)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s.214.

¹⁵ Hüseyin Sâdettin Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, Musiki Mecmuası, Sayı:10, İstanbul, 1948.

¹⁶ Suphi Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi*, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Neşriyatı, İstanbul 1940, I, 70-71.

¹⁷ M. Ekrem Karadeniz, *Türk Musikîsinin Nazariye ve Esasları*, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, s.110.

Aynı eserde yer alan Hümâyun Zengûle makamını “Hümâyun makamı gibi seyrettikten sonra tiz tarafta şehnaz makamının seyrini icra eder ve Hümâyun makamı gibi Dügâh perdesinde Zengûle perdesini kullanarak karar verir”, Hicaz Zengûle’yi de benzer şekilde “Hicaz makamı gibi seyrettikten sonra tiz tarafta şehnaz makamının seyrini icra eder ve Hümâyun makamı gibi Dügâh perdesinde Zengûle perdesini kullanarak karar verir” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸ Makamların Şehnâz gibi tiz durak üzerinden değil Hicaz veya Hümâyun makamları gibi karar perdesi üzerindeki Hicaz ile seyre başladığını özellikle vurgulamıştır. Dizi olarak Arel-Ezgi-Uzdilek sistemi ile aynı diziyi vermiştir.

Rauf Yektâ Bey ise Encyclopédie le da Musique et Dictionnaire du Conservatoire isimli ansiklopedinin Turquies başlıklı bölümünde ele aldığı makamlar arasında Zengûle ya da Zirgüleli Hicaz bulunmamaktadır.¹⁹

Buraya kadar tarihî süreç içinde ele almaya çalıştığımız Zengûle (Zirgüle) yahut sonradan geçirdiği değişimle ortaya çıkan Zirgüleli Hicaz makamı için üç farklı tanım ve dizi ortaya çıkmaktadır. Safiyüddin’den XVI. Yüzyıla kadar olan dönemde kullanılan Rast dörtlüsü ile Hicaz beşlisinin birleşimiyle oluşan dizi ve makama örnek maalesef günümüze gelememiştir. Fakat Kadızâde Tirevî’nin yaptığı Çargâh makamı tanımı içinde yer alan “Zengûle’nin Çargâh makamının bir parçası olduğu” bilgisi bu makamın zamanla müstakil kullanımdan çok Çargâh (Kadim Çargâh) ve ondan doğmuş Sabâ, Bestenigâr, Şevkefzâ makamlarının içinde yaşamaya devam ettiği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Bu makamlardaki eserler incelendiğinde Rast

¹⁸ M. Ekrem Karadeniz, s.107

¹⁹ Rauf YEKTA, Türk Mûsikîsi, çev. Orhan Nasuhioğlu, Pan Yayıncılık, İstanbul 1996.

perdesi üzerine Rast çeşnisi ile yapılan düşüşler ve Rast-Çargâh aralığının ısrarla vurgulanması bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir.²⁰

XVI. yüzyıl ile XX. Yüzyıl arasında bazen Zengûle, bazen Zirgüle çoğunlukla da Zirgüleli Hicaz (Hicaz Zirgüle) olarak ele alınan makam ise yukarıda zikredilen yapıdan tamamen farklıdır. Makam Zirgüle perdesinin vurgulandığı bir Hicaz makamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Repertuarımızda Arel-Ezgi-Uzdilek nazari sisteminden evvel yapılan bestelerde veya bu nazari sistemden çok XVI.-XX. Yüzyıllar arası nazari anlayışı benimseyen bestekârların bestelerinde kullandıkları Zirgüleli Hicaz makamı bu anlayışı taşımaktadır.²¹

Arel-Ezgi-Uzdilek nazari sistemi ve Töre-Karadeniz sisteminde ise Hicaz beşlisi ve Hicaz dörtlüsünden oluşan yapı görülmektedir.²² Bu yapı sadece XVIII. Yüzyılda Hızır Ağa'nın Karabatak Peşrevi'nde görülmekte, XX: yüzyıla kadar olan diğer eserlerde ve XVIII. Yüzyıl öncesinde rastlanmamaktadır. Eserin döneminde tek olarak kalması, eserin gerçekten Zirgüleli Hicaz değil Şehnaz makamında olup sonradan notaya alınırken Arel-Ezgi-Uzdilek nazari sistemindeki Zirgüleli Hicaz dizisine benzerliği dolayısıyla bu şekilde adlandırıldığı fikrini bizde uyandırmaktadır.²³

SONUÇ

Makalemizde günümüzde Zirgüleli Hicaz olarak hicaz beşlisi ve hicaz dörtlüsünün birleşimiyle oluşan ve şed olarak adlandırılan makamları oluşturan makam ve dizisi tarihsel süreç içinde hem ad hem de yapı olarak köklü değişim geçirmiştir. Ortaçağ İslam Dünyası kaynaklarında ele alınan makam yapısı XV. yüzyıldan itibaren yazılan Türkçe müzik yazmalarında makam ismi aynı kalmakla birlikte bambaşka bir dizi ile ifade edilmektedir. XX. Yüzyıla gelindiğinde ise Arel-Ezgi-Uzdilek nazari sistemi ile yine bir değişim yaşanmakta fakat makam ismi küçük bir değişimle de olsa aynı kalmaktadır. Makalemizin amacı Zirgüleli Hicaz makamının tarihi sürecini gözler önüne serip makamın geçirdiği değişiklikleri ortaya koymak, Çargâh ve Saba makamları içinde bulunan Zengûle makamı izlerini kaydetmektir. Nazari eserlerdeki makam tariflerinde makamların tarihsel süreç içinde ele alınmasının gerekliliği de ayrıca vurgulanmaktadır.

²⁰ Bkz. Ek 1.

²¹ Bkz. Ek 2

²² Bkz. Ek 3

²³ Bkz. Ek 4

ÇARGÂH PEŞREV

Devrikebîr

Beste: Nâyî Osman Dede

1. Hâne

The musical score is written on seven staves in a 2/4 time signature with a key signature of one flat (B-flat). The first staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The first two staves have red ovals highlighting specific melodic phrases. The word "Teslim" is written above the fourth staff. The score concludes with a double bar line at the end of the seventh staff.

HİCAZ PEŞREV

Devrikebîr

1. Hâne

Beste: Nâyî Osman Dede

Teslim

ZİRGÜLELİ HİCAZ PEŞREV

Sakil

Hızır Ağa

48

Teslim

ZİRGÜLELİ HİCAZ OYUN HAVASI

1. Hâne

Beste: Hüseyin Sâdeddin Arel

Teslim

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Bayram; “Fethullah Şîrvânî ve “Mecelletu'n- fi'l-Mûsika” Adlı Eserinin XV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri”, ‘Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1996.

AKSU, Fatma Adile; “ Abdûlbâkî Nâsır Dede ve Tedkîk ü Tahkîk”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988.

AREL, Hüseyin Sadeddin; *Türk musıkisi nazariyatı dersleri*, 1374/1955 ; yay. haz. Onur Akdoğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

ARISOY, Mithat; Seydî'nin El-Matlâ Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.

CAN, M. Cihat; XV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatı: Ses Sistemi (doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

ÇAKIR, Ahmet; “Kutbüddîn Şîrâzî'nin Dürretü't-Tâc'ında Devir Ve Cem'î-Kâmiller”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [2014] Sayı: 37

ÇAKIR, Ahmet; Alishah Hacıbüke'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1999.

BAŞAR ÇELİK, Binnaz; Hızır bin Abdullah'ın Kitabü'l-Edvar'ında Makamlar, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2001.

ERGUNER, Süleyman; Kutb-ı Nâyî Osman Dede ve Rabt-ı Ta'birât-ı Mûsikî, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, 120.

EZGİ, Suphi ; Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Neşriyatı, İstanbul 1940.

KAMİLOĞLU, Ramazan; Şehrî Kırşehirî el-Mevlevî Yusuf ibn Nizâmeddin ibn Yusuf Rûmî'nin Risâle-i Mûsikîsi'nin Transkribe ve Değerlendirmesi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1998.

KAMILOĞLU, Ramazan; Ahmed Oğlu Őukrullah Ve “Edvâr-I Mûsikî” Adlı Eseri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2007.

KARADENİZ, Ekrem; Türk musikisinin nazariye ve esasları, Türkiye İş Bankası yayınları 238, Sanat dizisi 37, Ankara 1984.

KAYGUSUZ, Nermin; Muallim İsmail Hakkı Bey ve musiki tekamül dersleri: Muallim İsmail Hakkı Bey'in hayatı, sanatçı kişiliği, musiki tekamül dersleri, İTÜ Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

LEVENDOĞLU, Oya . "XIII. Yüzyıldan Bugün Uzanan Makamlar ve Değişim Çizgileri". Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2004): 131-138

PEKŞEN, Ahmet; Zeynü`L-Elhan İsimli Eserin Metin ve Sözlük Çalışması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

SEZİKLİ, Ubeydullah; Kırşehirli Nizâmeddin ibn Yusuf'un Risâle-i Mûsikî Adlı Eseri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

SEZİKLİ, Ubeydullah; Abdülkâdir Merâđi ve Câmîu'l-Elhân'ı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007.

TEKİN, Abdülkadir; Hızır Ağa'nın “Mûsikî Risâlesi” isimli yazma eserinin Transkripsiyonu ve Dönemin Edvârları ile Mukayesesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003.

TEKİN, Hakkı; “Ladikli Mehmed Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyyesi”, Niđe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Niđe 1999.

TIRIŞKAN, Ahmet Gürsel; Haşim Bey Edvârı, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

TURA, Yalçın; “Kitabu 'İlmi'l-Musiki 'ala Vechi'l-Hurufat Musikiyi Harflerle Tesbit ve İcra İlminin Kitabı”,Yapı Kredi Yayınları, 2001.

UYGUN, M. Nuri; Safiyüddün Abdülmü'min Urnevî ve Kitâbü'l-Edvârı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1999.

UYGUN, M. Nuri; Kadızâde Tirevî ve Mûsikî Risâlesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1990.

YEKTA, Rauf; Türk Mûsikîsi, çev. Orhan Nasuhioğlu, Pan Yayıncılık, İstanbul 1996.